

▲ Het Hebrecht, oude boerderij...

Foto: Anne Marie Kamp

▲ ...en een nieuwe.

Foto: Anne Marie Kamp

H 35
A 35
G 35

Drents
Groningse
Pers

Zaterdag
29 oktober
1994

Z Teletoorzang

De provincie Groningen herbergt heel wat bouwsels uit een tijd die steeds minder mensen nog aan den lijve hebben meegemaakt. Alles dat ouder is dan een halve eeuw kan in aanmerking komen voor het predikaat monument. Er is de laatste tien jaar veel tijd gestoken in het speuren naar deze 'jonge' monumenten. De inventarisatie is geweest, nu wordt er geselecteerd. In Groningen een werkje dat vier jaar gaat duren. Dat is lang, want elk jaar verdwijnt er het een en ander en soms razendsnel. De kunsthistorici Margriet Panman en Jans Possel, die de selectie doen, raken daar soms een tikje moedeloos van. Maar ze gaan door. Het culturele erfgoed mag niet verloren gaan.

In vijf rapporten van de Stadskanaalsters E. Degenhart Drenth en E. Stamhuis staat alles wat in ongeveer de helft van de provincie Groningen cultuurhistorisch van enig of zoveel belang is dat het moeite en geld zou lonen het voor latere geslachten te bewaren.

Hun boeken puilen uit van fotootjes van bruggen, boerderijen, arbeidershuisjes, fabrieken. Met een eenvoudig toestelletje en een statief als een toren speurde het Kanaalster tweetal in de jaren tachtig het Groningerland af.

In Groningen verdwijnen monumenten bij bosjes

Zorgen om cultureel erfgoed

▲ Het armenhuis in Kielwindweer. „We hadden de foto nog maar net gemaakt of toen kwam bij wijze van spreken de sloper er al aan om het af te breken.”

Foto: Jur Bosboom

geen vergunning.” De gemeente heeft er een extra ambtenaar voor aangetrokken. Saskia van Dijk is bezig de lijst met plaatselijke monumenten samen te stellen. Volgend voorjaar komt die in de raad. Na de vaststelling is er bij verbouwing behalve een bouw- ook een monumentenvergunning nodig.

Margriet Panman is niet uitgesproken optimistisch over de toekomst. Er verdwijnt te veel naar haar zin. „Mensen hebben meer voor het milieu over dan voor monumenten. Ze hebben liever een zwembad dan een monument.” Maar reden om zielig te doen heeft ze niet. „De moed zakt ons beslist niet in de schoenen. We werken hier heel gedreven aan, dan is het soms extra teleurstellend als je merkt dat er weer iets verdwenen is. We letten daar scherp op, maar we gaan wel door. We willen dat wat het waard is ook werkelijk monument wordt.” Waarom er niks werd gedaan om de veranderingen in het Hebrecht tegen te gaan, is haar niet duidelijk. „Ik hoop dat er over vier jaar nog wat over is van wat we geïnventariseerd hebben,” klinkt het. Zieme wat er na de rapporten van Degenhart Drenth en Kamphuis allemaal verdwenen is, kan ze toch niet nalaten enige treurnis te uiten. „Die rapporten lagen er, de gemeenten hadden ze als uitgangspunt kunnen nemen. 't Is lang niet altijd gebeurd.”

Verslechtering

Extra reden voor somberheid is de financiële verslechtering bij gemeenten en de verminderde geldstroom uit Den Haag. In 1980 werd op de rijksbegroting een bedrag voor monumenten uitgetrokken van 226 miljoen, in 1993 was dit nog 129 miljoen, met een prognose voor 1996 van 98 miljoen. Het deelbudget dat alleen bedoeld is voor restauratie is gedaald van 179 tot 86 miljoen. In het kader van MIP zal het aantal monumenten in Nederland de komende jaren daarentegen juist sterk stijgen tot misschien wel zestigduizend. De nieuwe Monumentenwet van 1988 wentelt de verantwoordelijkheid hiervoor grotendeels af op de gemeenten. Behalve over de plaatsing op de monumentenlijst beslissen zij straks ook over toekenning van subsidies. Het betekent dat de gemeenten zich snel moeten oriënteren op

Ze deden dat op verzoek van de Herinrichting, die het gebied op de schop zou nemen en niets onder de vooruitgang wilde vermorzelen wat bewaard moest blijven. De Herinrichting kwam bij hen omdat Degenhart Drenth en Stamhuis hun sporen in die richting al hadden verdiend met soortgelijk werk voor de gemeente Stadskanaal.

In hun boek *Architectuur en stedenbouw in Groningen 1850-1940* inventariseerden de kunsthistorici Margriet Panman en Jans Possel alles wat tussen 1850 en 1940, op z'n minst een halve eeuw geleden dus, in Groningen werd gebouwd.

Gedeputeerde Mirjam de Meijer was zo vriendelijk in hun boek, dat in '92 verscheen, een voorwoord te schrijven. De provincie had weliswaar twee jaar eerder beide vrouwen de dienst opgezegd wegens veranderde beleidssinachten, reden waarom het boek later verscheen dan gedacht, maar van beide kanten toonden de partijen zich niet haatdragend. De Meijer schreef onder meer: „Behoud van ons culturele erfgoed is een belangrijk onderdeel van onze culturele verantwoordelijkheid.” Dat was mooi gezegd. De werkelijkheid scheen een tikje anders. Want wat was er gebeurd met de rapporten en dia's van het 'culturele erfgoed' die de minutieuze arbeid van het Kanaalster koppel eerder had opgeleverd? Deze bleken voor een deel verdwenen te zijn toen het Monumenten Inventarisatie Project (MIP), op instigatie van het rijk, in 1988 door Panman en Possel van start ging. Zij wilden graag gebruik maken van het werk van de Stadskanaalster amateurs, maar de provincie, die de kostbare rapportage ook had ontvangen, bezat het niet allemaal meer. Degenhart Drenth hierover: „Het is nooit teruggevonden. In het Provinciehuis zijn ook zoveel laatjes, wie weet waar het ligt.” Zuurlachje: „Misschien zijn onze foto's wel onder de armen verdeeld.” Panman en Possel kregen van hem de spullen die ze zochten.

Werkelijk hoog?

Belangrijker dan de vraag waar de spullen van Drenth en Kamphuis gebleven zijn is die andere: heeft men in de provincie Groningen het 'culturele erfgoed' werkelijk hoog zitten, of schreef De Meijer maar wat op om er vanaf te zijn? De reactie van Drenth en Panman schuift het antwoord op die vraag in een bepaalde richting. Drenth maar eerst: „Sinds ons onderzoek is er ontzettend veel verdwenen, verbouwd en veranderd.” Ook staan er volgens hem op dit moment heel wat boerderijen te verpauperen.

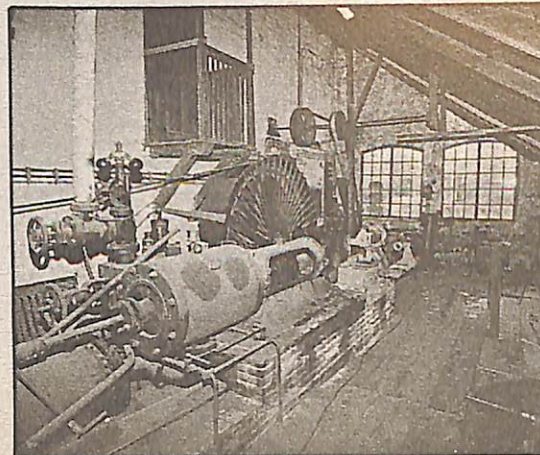
De reactie van Margriet Panman luidt niet veel anders. Ook volgens haar gaat het verlies aan 'cultureel erfgoed' onverdroten door. Als

het smartelijkste voorbeeld noemt ze de verkoop en daarna gedeeltelijke ontmanteling van een unieke houtzagerij in Nieuwe Pekela. „Die was nog ongewoon gaaf, zowel van binnen als van buiten. Zelfs alle machines stonden er nog in.” Ze moest van een gemeenteambtenaar vernemen dat de zaak voor een deel gesloopt was. Teleurgestelde Panman: „En zo gaat het aan de lopende band.”

Kan het zijn dat ze hadden vergeten de zagerij in hun boek op te nemen? Panman verwijst naar pagina 100 van hun boek met informatie over deze stoomhoutzagerij en -schaverij *Nooitgedacht*, op de hoek van het Pekelderhoofd diep en de Ommelandewijk. Het bedrijf werd in 1875 opgericht en draaide tot de Tweede Wereldoorlog op stoom. De in 1916 geïnstalleerde ketels, geleverd door de machinefabrieken Holthuis en Ten Horn uit Veendam, staan er nog. Ook het smalspoor en de bijbehorende lorries om het hout over het terrein te transporteren zijn, aldus de vermelding, nog intact. De opmerking dat van het complex vrijwel alle gebouwen uit de begintijd bewaard zijn gebleven, is echter achterhaald. Buurman Peter Hannemann, die voor de houtzagerij woont, ziet de teloorgang van het prachtige bedrijf van vroeger met lede ogen aan. „Ik had gehoopt dat de nieuwe eigenaar er een soort houtzagerijmuseum van zou maken,” zegt hij. „Maar hij bezit het nu drie jaar en doet niks.” Eigenaar is Albert de Jonge uit Nieuw-Buinen. De houtzagerij is nog geheel intact, laat hij weten, en dat blijft zo. Ook de stoommachines laat hij staan. Afgebroken wordt er niets meer. Hoewel. „Het moet natuurlijk wel praktisch zijn.”

Hebrecht

Zowel in de boeken van Degenhart Drenth en Kamphuis als dat van Panman en Possel wordt de streek Hebrecht in de gemeente Vlagtwedde met ere vermeld. De eersten volstaan met een foto plus beschrijving van een tweetal boerderijen die karakteristiek zijn

▲ De houtzagerij in Nieuwe Pekela van binnen en buiten.

voor de twee ontginningen (1915, 1930) die hier plaatsvonden. Panman en Possel rangschikken het Hebrecht onder gebieden 'met bijzondere waarde'. De provincie schonk het Hebrecht in haar streekplan een aparte vermelding. In het nieuwe komt de naam Hebrecht niet meer voor. De provincie wil nog wel wat doen aan monumenten, maar dan bij voorkeur in samenhang met de toeristische ontwikkeling. Negatieve effecten bij het gebruik van vrijkomende agrarische bebouwing moeten, aldus het ontwerp-streekplan, worden tegengegaan. De gemeenten moeten in dit opzicht als waakhond optreden en eventueel beperkingen opleggen. Hoewel het Hebrecht een mooie streek is, zeker met de Burgemeester Buiskoolweg in het Rhederveld daarbij, zijn drommen toeristen er niet te verwachten.

Op gemeentelijk niveau wordt het Hebrecht niet als iets bijzonders gezien. Hoewel de gemeenten aan het streekplan zijn gebonden, werd er volgens Margriet Panman in de praktijk nauwelijks rekening mee gehouden. Op het punt van het Hebrecht en een aantal andere gezichtsbepalende monumenten is haar vertrouwen in het nieuwe streekplan niet bijster groot. „Onder het oude streekplan was illegaal verbouwen al aan de orde van de dag. Een fietsschuurtje, een dakkapel, soms zelf een complete verbouwing van een boerderij, het kon allemaal. Een gemeente wil vaak niet vervelend doen, maar moet nu echt op haar strepen gaan staan. Ook al is het een hele stap om iemand te dwingen zijn bouwswel af te breken.”

Bewijzen voor haar woorden zijn te vinden in het gemak waarmee de laatste tijd diepgaande veranderingen in het Hebrecht worden toegestaan. Van de elf karakteristieke boerderijen zijn twee van aangezicht veranderd doordat er moderne woongelegenheid vóór werd gebouwd. Een derde in oude stijl glorerende boerderij is pas geleden ook verkocht en wordt, hoe gaaf ook, volgend voor-

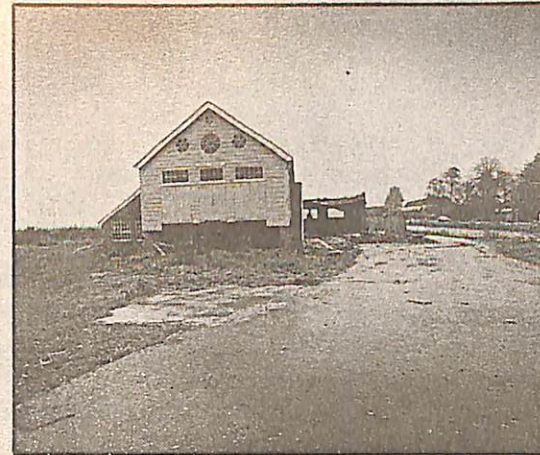

jaar afgebroken. Panman vindt dat 'heel jammer'. „We kwamen er pas achter toen het te laat was. Die boerderijen zijn een heel goed voorbeeld van jonge ontginningen in Westerwolde, en in feite heel Groningen.” Teleurgesteld dus? Zij: „Ja, maar je kunt er niks tegen doen. Je kunt je er enorm druk om maken, maar dan heb je jezelf ermee. Dan kun je beter met dit werk stoppen.” Ze heeft meer voorbeelden. „We hadden in Kielwindeweer de foto van het armenhuis nog maar net gemaakt of toen kwam bij wijze van spreken de sloper er al aan om het af te breken.” Ook aan de soms statige boerderijen waarom het Oostgroninger platteland bekend staat, is de laatste jaren veel gemorrel. „Je hebt ze nu met kunststof kozijnen. Dat past absoluut niet.”

Lijst

Panman en Possel werken nu enkele maanden aan hun tweede project, de selectie (MSP) na de inventarisatie (MIP). Dit selecteren gebeurt in iedere provincie. Groningen is er laat mee, de selectie duurt hier nog een kleine vier jaar, Drenthe is volgens Panman al veel verder. Het doel is uiteindelijk voor elke gemeente een lijst te hebben met monumenten die behouden moeten worden. Beide kunsthistorici doen hun selectief werk per regio. Ze zijn begonnen op het Hogeland. Daarna volgen het Westerkwartier, Haren, de Veenkoloniën en ten slotte Oldambt-Westerwolde. Het eerste project - het Hogeland - hopen ze volgend voorjaar af te ronden. De gemeenten beslissen uiteindelijk zelf wat als (rijks)monument wordt aangewezen.

In Groningen gaan gemeenten heel verschillend met monumenten om. Panman: „Er zijn er die heel actief zijn, andere zijn gewoon niet geïnteresseerd in monumenten. Tot de eerstgenoemde rekenen wij Hoogezand-Sappemeer, Veendam en Stadskanaal. Hoogezand is met een eigen lijst bezig. Daar worden straks verbouwingsplannen getoetst aan de beeldkwaliteit van de panden die men onder handen wil nemen. Als iets niet past, komt er

Foto's: Annie Marie Kamp

hun nieuwe taken.

Gedeputeerde Mirjam de Meijer is van mening dat de provincie in deze zittingsperiode 'niet weinig' heeft gedaan aan monumenten. Ze noemt een aantal projecten op, één in Slochteren, de overige op het Hogeland, die met geld van de provincie zijn of worden opgeknapt. Jonge monumenten, dát is het probleem, vindt De Meijer. Daar zijn er veel van, terwijl er weinig geld is. Om daar wat aan te doen heeft de provincie tien à vijftien procent afgenomen van het geld voor oudere monumenten en in een apart fonds gestopt. Het gaat om ongeveer twee ton, nog te weinig, aldus De Meijer, maar het begin is er.

Daarnaast wordt met de bureaucratie gebroken. Van de twee miljoen die jaarlijks voor monumentenaanpak beschikbaar is, zit anderhalf miljoen muurvast in organisaties die zich daarmee bezighouden. Dat geld gaat weg aan salarissen, administraties en dergelijke. De provincie wil het anders: één miljoen voor de organisatie, het andere voor de monumenten zelf.

Niet alles

Tegen veranderingen zoals nu in 't Hebrecht kan de provincie weinig doen, zegt De Meijer. Maatregelen hadden moeten komen van Welstandszorg of de gemeente. En alles kun je nu eenmaal niet behouden. Ze maakt zich wel zorgen over de boerderijen in de provincie. Er is slechts incidenteel geld voor beschikbaar. Zoals nu voor de Geertsema Heerd in Slochteren, waar een kwart miljoen mee gemoeid is. Gemeenten kunnen zoets al helemaal niet bekostigen. Eigenlijk, zegt De Meijer, zou de provincie weer een rol moeten gaan spelen als het gaat om grote, kapitaalintensieve projecten. „Hopelijk geeft het kabinet daar gehoor aan.”

Behoud van de Pekelder houtzagerij ziet ze als een groot probleem. Subsidiegeld kan niet zomaar eventjes worden gebruikt om particuliere eigenaren uit te kopen. Over vier jaar is de selectie door Panman en Possel afgerond. Is er dan nog wat over? De Meijer: „Het is een probleem, er moet meer gebeuren, maar nogmaals, dat kan de provincie niet alleen. Het rijk moet het beleid op dit punt bijstellen.”

Boer Jannes Nijboer uit 't Hebrecht heeft zijn boerderij aan de Prinsenvweg 7 verkocht aan een veehouder uit Overijssel. Familie van deze man kocht al eerder twee andere boerderijen aan de Prinsenvweg. Nijboer denkt dat er niet nog meer boerderijen zullen worden verkocht voor veehouderij. Van de gemeente begreep hij dat die het nu ook welletjes vindt. Maar niet zozeer omdat er iets monumentaals verloren dreigt te gaan.

Nijboer: „In de raad van Vlagtwedde zijn sommigen er gloeiend tegen, niet omdat die boerderijen verdwijnen, ze willen die koeiestront niet.”